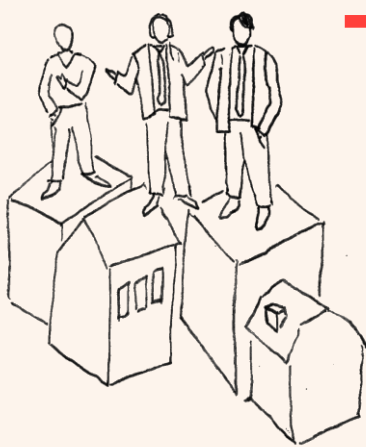

WEGWIJZERS VOOR DE TUSSENRUIMTE

Introductie

Reinhard Deman en Floor Ziegler

Over de aanpak van onze korte maar intensieve samenwerking waren we het al snel eens. De vraag was: hoe kunnen kunst, kunstenaars en culturele instellingen bijdragen aan de maatschappij waar ze deel van uitmaken? Onze aanpak: we gingen de wijken in om te luisteren naar zoveel mogelijk verschillende stemmen in de samenleving. Want kunst en cultuur zijn van iedereen. En dus zijn er eindeloos veel gezichtspunten en belangen. Daarom besloten we een Tussenruimte te creëren, een symbolische ruimte waarin mensen gelijkwaardig konden spreken en luisteren. Zonder oordeel, maar met de tijd en ruimte om creatieve verbindingen te leggen.

Deze Tussenruimtes ontstonden op bestaande locaties: drie dagen in Rotterdam Zuid, drie dagen verspreid over een aantal wijken in Antwerpen. Kunstenaars, buurtbewoners, ambtenaren, medewerkers van grote en kleine culturele instellingen en broedplaatsen kwamen er bij elkaar. Tussendoor vroegen we buiten aan de mensen op straat welke rol kunst en cultuur speelden in hun persoonlijke leven en in hun wijk. Iedereen kreeg de kans zijn/haar verhaal te vertellen en desgewenst een boodschap mee te geven aan de minister. Dat leverde een rijk palet op, door Reinhard gefilmd, van oproepen, frustraties, visionaire toekomstbeelden, hartenkreten en idealen.

In de Tussenruimte speelden systemen, belangen, regels en oordelen even geen rol. Zo ontstonden er nieuwe verbindingen en creatieve oplossingen. Samen klinken die stemmen nog krachtiger. En wordt de boodschap nog helderder en hoopvoller. Er ontstaat een wereld van mogelijkheden, gelijkwaardigheid en begrip voor elkaar.

Te midden van al die kracht, passie en gedrevenheid is één ding voor iedereen duidelijk: kunst en cultuur vormen een wezenlijk onderdeel van ons bestaan. In onze zoektocht naar antwoorden gaat het er niet om *of* maar *hoe* kunst en creativiteit nog meer de ruimte kunnen krijgen om het verschil te maken in maatschappelijke en stedelijke ontwikkeling.

Deze Wegwijzer is een stap op weg naar bruisende steden waar mensen met meer begrip, gelijkwaardigheid, verbinding, zelfvertrouwen en talent tot bloei kunnen komen. We hopen dat dit proces, de verhalen van de video's maar ook de wegwijzers, niet alleen mensen in Rotterdam en Antwerpen kan inspireren, maar ook in andere steden, zowel in de leef- als in de systeemwereld. Dat ze elkaar nog maar vaak blijven opzoeken in die wonderschone Tussenruimte.

KUNSTENAARS & CREATIEVE ONDERNEMERS

Theatermakers, ontwerpers, architecten, muzikanten, filmmakers, beeldend kunstenaars, schrijvers en fotografen – ze vertrekken altijd vanuit de kunst en de creativiteit. Sociaal werkers zijn ze niet. Maar hun werk kan sociaal veel betekenen. Want ze zijn ook stadsbewoners. Vaak voelen ze zich sterk betrokken bij hun burens en de buurt. Ze hebben gevoel voor de juiste woorden en beelden, een tomeloze nieuwsgierigheid, het vermogen om een verhaal te vertellen en het verlangen om mensen te mobiliseren. Ze zijn de stadmakers van vandaag en morgen.

1. Versterk het ondernemerschap van de stadmakers

Culturele instellingen kunnen hen motiveren om hun praktijk in te zetten voor werk met artistiek niveau en sociale impact. Dat kan door ze opdrachten, residencies, introducties, geld en ondersteuning te bieden.

Opleidingen kunnen de stadmakers van de toekomst leren ondernemer te worden. Als een kunstenaar of creatief besluit in de buurt te gaan werken komt daar ondernemerschap bij kijken. Dat is een vak. En het hoort op de opleidingen thuis. Om de maatschappelijke rol van kunst en cultuur te versterken. Om verbindingen te leggen die nu nog ontbreken.

STADSONTWIKKELING EN GENTRIFICATIE

Tot voor kort was de mantra voor lang verwaarloosde wijken simpel: zet er kunstenaars in, dan volgt de economie vanzelf. Dat werkte inderdaad zo, alleen: zodra de huizenprijzen stegen verdwenen de langdurige sociale huurders met een laag inkomen. De kunstenaars met een stadmakershart ontdekten dat ze een instrument werden van de gentrificatie. Oorspronkelijke buurtbewoners vertrokken en zelf bleven ze achter met lege handen. Daarom keren we de vraag om. Ja, kunstenaars en creatief ondernemers hebben een rol als aanjager van stedelijke ontwikkeling. Maar kunnen zij ook een rol spelen in het vormgeven van een inclusieve, diverse en leefbare buurt na de gentrificatie?

2. Niet aanbesteden maar investeren

De ontwikkeling van een wijk begint met de vraag waar de wijk sterk in is en waar ze behoefte aan heeft. Gebiedsspecifiek dus. Wat er moet komen begint bij wat er al is. Dat vraagt om *investeren* in plaats van aanbesteden. Ontwikkel eerst de mensen die al in de wijk wonen en werken. Duw ze niet weg. Dat vereist belangstelling, geduld en vertrouwen. Het vraagt van de bestuurder, de ambtenaar en de ontwikkelaar een andere manier van denken. Over kwaliteit: wat goed is voor de een is voor de ander rampzalig - en rampzalig mag nooit doorgaan voor kwaliteit. En over tijd: het tijdsbesef van een buurtbewoner is anders dan dat van een projectontwikkelaar. Het leven zonder toegang tot geld en connecties kost altijd meer uren per dag. Stimuleer daarom de

horizontale groei. Zorg voor de verbinding, voor het versterken van de bestaande netwerken in de buurt. Kunstenaars en creatief ondernemers zijn er goed in om die zichtbaar te maken. Dat is de manier om een wijk duurzaam te ontwikkelen.

3. Sociale mix

Een wijk zonder diversiteit komt niet tot leven en draagt niet bij aan de leefbare stad. Ontwikkeling kan dus alleen met een domein-overschrijdende aanpak. In het woonbeleid blijven sociale huurwoningen behouden. In het welzijnsbeleid blijven er plekken waar buurtbewoners, oude en nieuwe, kunnen samenkomen. In de economische ontwikkeling zitten lokale ondernemers met een sociale functie aan tafel met de projectontwikkelaars. En in de stadsontwikkelingsplannen wordt er vanaf het begin ruimte verankerd voor broedplaatsen van kunstenaars en creatieven, voor de stadmakers.

BELEID

4. Wethouder en schepen voor de Tussenruimte

In de ontwikkeling van de stad zijn kunst en cultuur gelijkwaardig aan economie, toerisme, bouw, onderwijs en zorg. In de planning van nieuwe gebiedsontwikkeling moet er dus meteen aandacht zijn voor kunst en cultuur. Niet ernaast en niet erna. De overheid zorgt voor een interdisciplinaire aanpak. Wonen, zorg, welzijn, cultuur en economie trekken samen op. In het besluitvormingsproces vormen kunst en cultuur vanaf het begin een integraal onderdeel. Hiervoor is de wethouder of schepen Tussenruimte verantwoordelijk. Hij of zij beheert het budget voor de tussenruimte, dat wordt samengesteld uit percentages van de budgetten voor de bovengenoemde beleidsdomeinen.

5. Niet opschalen maar breedschalen

De echte kennis van een buurt zit altijd in de buurt. Om die te koppelen aan het bredere overzicht van de stadsontwikkeling zorgt de schepen/wethouder Tussenruimte voor een denkslag in de beleidsorganisatie. In het klassieke economische denken gebeurt groei verticaal. Dat heet opschalen. Maar in de wijk gebeurt groei horizontaal. Dat noemen we breedschalen. Door het verbinden van bestaande netwerken aan nieuwe. Door de cirkels van betrokken buurtbewoners aan elkaar te verbinden. Door van het ene beleidsdomein naar het andere te reiken. Horizontaal samenwerken komt de duurzaamheid ten goede. In de wijk zelf klinken de stemmen waar je naar moet luisteren. Benoem cultuurscouts die er goed thuis zijn. Want daar liggen de ideeën die een wijk vooruit kunnen helpen. Die rijkdom aan stemmen en ideeën is een groot onbenut potentieel.

6. Meten in cultureel kapitaal

Investeren in kunst en cultuur als aanjager van stadsontwikkeling: wat krijg je ervoor terug? De resultaten zijn vaak essentieel voor het samenleven in de veranderende wijk. Maar ze vallen moeilijk kwantitatief te meten naar economische opbrengst. Daarom zou de waarde van culturele investeringen gemeten moeten worden in de opbrengst aan *cultureel kapitaal*: in ervaringen, verbindingen, herinneringen, nieuwe verhalen. Dat is vollediger, nauwkeuriger en inclusiever.

Leg aan de interventies van stadmakers geen model op van meetbaar resultaat. Om te beoordelen wat ze waard zijn kunnen beleidsmakers de opbrengst laten 'vertalen' door de cultuurscouts die in de wijk actief zijn.

Ontwikkel een pilot voor het beoordelen van cultureel kapitaal in bijvoorbeeld Berchem en Rotterdam-Zuid. Zet daar kunstenaars, creatieven, ambtenaren, buurtbewoners, cultuurscouts en ontwikkelaars bij elkaar om een nieuw model voor het meten van cultureel kapitaal op te zetten. Voor de stadmakerspraktijk bestaat dit nog steeds niet. Het nieuwe model kan vervolgens geïntroduceerd worden in andere betrokken steden in Nederland en Vlaanderen.

7. Continuïteit en duurzaamheid in beleid

Om de wijkontwikkeling duurzaam te maken moeten bestuurders en beleidsmakers in staat zijn om besluiten te nemen die verder reiken dan hun mandaat. Een langetermijnvisie helpt stadmakers, ondernemers en buurtbewoners om echt aan de toekomst van hun wijk te werken. Samen met hen kan de schepen of wethouder Tussenruimte creatieve constructies vinden om de begeleiding, ook bestuurlijk en politiek, voor jaren te verduurzamen.

SUBSIDIE

8. Tussenruimtefinanciering als vertrouwenskapitaal

Het huidige subsidiesysteem loopt achter bij de stadmakerspraktijk, die per definitie disciplines overschrijdt. Daardoor kunnen de beschikbare subsidies voelen als een strak keurslijf. Vooraf moet strikt worden vastgelegd wat er met het geld gebeurt. Achteraf moet er even strikt worden verantwoord. Voor verrassingen onderweg, en die vormen nu juist de essentie van stadmaken, is nauwelijks ruimte. Bovendien wordt het geld vaak geormerkt vanuit één maatschappelijk domein. Daardoor verlamt de praktijk. Kansen blijven onbenut.

Dus: stel werkkapitaal ter beschikking aan sociale organisaties, buurtinitiatieven en creatief ondernemers op basis van vertrouwen. Zonder keurslijf, oormerk of meetdwang. Gun ze de tijd, de middelen en de bewegingsruimte om over domeingrenzen heen te werken en vrijuit impact te veroorzaken waar de wijk beter van wordt.

9. Geef gebouwen in vertrouwen

Essentieel voor kunstenaars en creatieven is ruimte. Om te werken, te maken en ontmoetingen te verwelkomen. Soms is die ruimte nog belangrijker dan geld. Maar dan moet die ruimte er zijn voor de langere termijn. Dat kan door langlopende huurcontracten op lange termijn, of door het bieden van renteloze leningen voor de aankoop van panden. Nog beter: het Engelse model van de Trust. Geef de gebouwen in vertrouwen. Daarmee verschaf je de stadmakers een verdienmodel. Zodat ze eigenaarschap verwerven en mee kunnen blijven werken, samen met de steeds bredere kring van verbonden netwerken. Zodat de investering zich uitbetaalt in jarenlange activiteit en betrokkenheid.

De ruimte voor Trusts en broedplaatsen moet, net als sociale huisvesting, een vast percentage vormen in elke stadsontwikkeling. En meegetekend worden in nieuwe gebouwen of wijken.

10. Culturele instellingen en subsidiënten, neem community art serieus

Community art is participatief en domein- overschrijdend. Maar wordt nog niet overal op waarde geschat. Dat lukt pas echt als alle betrokkenen hun praktijk aanpassen. Culturele instellingen verhogen met participatieve vormen van kunst hun bereik in de wijk. Dat motiveert ze. Dat vormt ook vaak het belangrijkste criterium voor de subsidieverstrekker. En het vraagt van de culturele instelling om haar werkwijze te verruimen. Anders communiceren, anders publiek en deelnemers werven. Door intermediairs met de buurt aan te trekken, de marketing aan te passen, dependances ter plekke te vestigen, de personeelswerwing open en divers te maken.

De fondsen die subsidie verstrekken voor kunst hanteren nog te vaak een eenzijdig begrip van cultuur en kwaliteit. Andere budgetten zijn wel beschikbaar, maar vanuit het sociale domein. Waar het vocabulaire ontbreekt om het artistieke aspect te beoordelen. Met begripsverwarring bij aanvrager en verstrekker tot gevolg. Daarom moet participatief en domein overschrijdend werk worden verankerd in het subsidiebeleid van fondsen en andere subsidieverstrekkers.

Aanvrager en subsidieverstrekker helpen de stad door hun eigen bezetting open te gooien. Plaats mensen die vertrouwd zijn met participatief en domein overschrijdend werk in de fondsen en commissies. En motiveer culturele instellingen om hun eigen personeelsbeleid aan te passen aan de nieuwe praktijk van het stadmaken. De stad zal er inclusiever, diverser en leefbaarder van worden.

Onderzoekers -curatoren – stadmakers

Reinhard Deman (VL)

Floor Ziegler (NL)

Projectcoördinator

Lisa Grob

Onderzoek assistentie

Lisa Grob, Dries van Doninck, Quinda Verheul, Mees Tholhuijsen

Redactie Wegwijzers

Chris Keulemans

Illustraties

Renée Schepers